

אוניברסיטת בר-אילן

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת תרומה, תשס"ד
מספר 537מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמןתפקידם של הכרובים¹

פירושים רבים ניתנו למשמעותם של הכרובים מבחינה סמלית או אפילו מוסרית,² ואין בכוונתי להציג כאן את כולם. ברצוני להתייחס לכמה הסברים מייצגים בעלי משמעות הגותית מקורית, וכן להרחיב את הדיבור על אותו רקע הגותי המבסס אותם. בכוונתי להתעכב בעיקר בהצגת משנת הרמב"ם בנידון.

הכרובים מהווים אמצעי להעברת כוחות אלוקיים מהקב"ה לאדם

זו שיטתו של ר' אברהם אבן-עזרא. הוא מתייחס לכרובים, תוך כדי זיקה לגישת ר' סעדיה גאון, וכך הוא כותב (כה:מ): "כל כרוב נעשה לקבל כח העליון, גם בעבור שילמוד המשכיל". המשכן בכלל, והכרובים בפרט, משמשים ככלי להעברת כוחות שמקורם בעולם העליון, עולמו של הקב"ה ומלאכיו, לעולם התחתון, עולמם של בני-אדם. כוחות אלה מיועדים בעיקר לאדם המשכיל, המסוגל לקלוט אותם באמצעות כלים של העולם האמצעי - המשכן והמקדש, ואולם לא ברור מה הם אותם הכוחות ומהי המטרה שלשמה הם מועברים לעולמם של בני-אדם.

הכרובים מייצגים את המרכבה האלוקית ומטרתם להשכין את השכינה בקרב עם ישראל

זו שיטתם של ר' יהודה הלוי והרמב"ן. ריה"ל אינו נדרש לתפקידם של הכרובים דווקא, אלא לתפקידו של המשכן בכלל, ולדעתו המשכן הוא כלי להשכנת השכינה בקרב עם ישראל.³ לפי הרמב"ן, הכרובים במשכן ובמקדש הם "העתק" של הכרובים הסובבים את כיסא הכבוד והמרכבה, על פי תיאורם בספר יחזקאל (פרק א). תפקיד דומה ממלאים הכרובים כאשר השכינה באה לדבר עם משה מעל לכפורת בין שני הכרובים. וכך הוא כותב (כה:כא):

ונתת הכפורת עם כרוביו ... על הארון מלמעלה ... כדי שיהיה לי כסא כבוד, כי אני אועד לך שם ואשכין שכינתי עליהם ודברתי אתך מעל הכפורת מבין שני הכרובים בעבור שהוא על ארון העדות, והנה הוא במרכבה אשר ראה יחזקאל ... ולכך נקרא יושב הכרובים, כי היו פורשי כנפיים להורות שהם המרכבה נושאי הכבוד.

תפקיד המשכן ובית המקדש הוא אפוא "לקלוט" את השכינה עלי אדמות, כהמשך תמידי לאירוע חד-פעמי של התגלות ה' בהר סיני. לכן עליהם להיות דומים במידת האפשר להיכל ה' האמתי. עיקר ייעודם של הכרובים להיות הבסיס לשכינת ה'. במקום אחר כותב רמב"ן (כה:ב):

עקר החפץ הוא במשכן מקום מנוחת השכינה שהוא הארון ... וסוד המשכן הוא שיהיה הכבוד אשר שכן על הר סיני שוכן עליו בנסתר ... והיה במשכן תמיד עם ישראל הכבוד שנראה להם בהר סיני, ובבא משה היה אליו הדבור אשר נדבר לו בהר סיני.

תפקיד הכרובים לשקף את מצב היחסים בין הקב"ה לעם ישראל

נקודת ראות אחרת לחלוטין יש לר' מאיר שמחה הכהן מדווינסק, בפירושו "משך חכמה" על התורה. הוא רואה בכרובים מכשיר המאפשר לעם ישראל לדעת אם הקב"ה מרוצה (כביכול) ממעשיהם, או לחילופין כועס עליהם, וכך הוא כותב (כי תשא, לב:יט):

והכרובים אין להם עבודה ושום מחשבה ועניין, רק זהו כמו הקברניט רוצה לדעת הרוח לאן נוטה, עושה תורן, כן עשה הבורא יתברך סימנים וציונים להודיע אם ישראל עושים רצונו של מקום בזמן ש'פניהם איש אל אחיו'.

בעל ה"משך חכמה" מסתמך על הגמרא במסכת בבא בתרא (צט, ע"א):

כיצד הן [הכרובים] עומדים? רבי יוחנן ורבי אלעזר, חד אמר: פניהם איש אל אחיו, וחד אמר: פניהם לבית. ולמאן דאמר פניהם איש אל אחיו, הא כתיב (דבה"ב ג:י): 'ופניהם לבית'? לא קשיא: כאן בזמן שישראל עושים רצונו של מקום, כאן בזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום.

¹ ראה בהרחבה במאמרי "על משמעותם של הכרובים במשנת הרמב"ם", **מגדים**, גיליון לז - אדר א תשס"ג.

² יהודה נחשוני, **הגות בפרשיות התורה**, בני-ברק תשמ"ט, עמ' 335-337. וראה גם בפירושו של הרב אליהו מונק על אתר (בצרפתית), **קול התורה**, פריז 1972. וכן בתורה שלמה, שם סעיף קל.

³ ראה כוזרי א, צז; ב, כו; ג, ג-ד.

בעל ה"משך חכמה" נותן אפוא לכרובים משמעות אינסטרומנטלית בלבד; לדבריו אין הכרובים מייצגים ישות עליונה, וכן אין להם משמעות עילאית או קדושה עצמית מכל סוג שהוא. בדברי ה"משך חכמה" מורגשת גם כוונה ברורה להתרחק מכל הסבר מיסטי או אלגורי.⁴

הכרובים מבטאים את הקשר האינטימי שבין הקב"ה לבין כנסת ישראל

ניתן לראות בצורתם של הכרובים ביטוי לקשר האינטימי שבין הקב"ה לכנסת ישראל, בדומה לחיבור הקיים בין איש לאשתו.⁵ וכך אמנם משמע מהגמרא (יומא נד, ע"א):

אמר רב קטינא: בשעה שהיו ישראל עולין לרגל מגללין להם את הפרוכת, ומראין להם את הכרובים שהיו מעורים זה בזה, ואומרים להן: ראו חיבתכם לפני המקום כחיבת זכר ונקבה ... אמר ריש לקיש: בשעה שנכנסו נכרים להיכל ראו כרובים המעורין זה בזה, הוציאון לשוק ואמרו: ישראל הללו, שברכתן ברכה וקללתן קללה, יעסקו בדברים הללו? מיד הזילום, שנאמר (איכה א:ח): 'כל מכבדיה הזילוה כי ראו ערותה'.

חז"ל אינם נרתעים מלהציג את הקשר שבין הקב"ה לבין כנסת ישראל כקשר האינטימי שבין הדוד ורעייתו, בהתאם לפרשנותם את מגילת "שיר השירים". הרי לפי חז"ל, ולפי פרשנים רבים ההולכים בעקבותיהם, אין לראות בברית הכרותה בין הקב"ה לעם ישראל עניין חוזי או הסכמי בלבד, אלא מדובר בהתקשרות רגשית (כביכול) שאינה מצטמצמת בגבולות רציונליים, באשר אין בכוחם להביע את עומק הכמיהה ההדדית שבין ה' לעם ישראל.⁶

לפי הסבר זה, הכרובים באים לסמל ולהזכיר לעם ישראל את האופי המיוחד של הברית שנכרתה בינו לבין הקב"ה. מטרתם היא גם לאפיין את מצוות אהבת ה' המוטלת על כל פרט ופרט, ובכך הם תורמים להבנת גדרה ואופייה.

משמעות הכרובים לפי שיטת הרמב"ם

לרמב"ם גישה שונה לחלוטין. דעתו היא שהכרובים באים להזכיר לבני ישראל את קיומם של המלאכים שהוא, כפי שיבואר להלן, אחד מיסודות האמונה. שיטת הרמב"ם תואמת את מה שנאמר במדרש הגדול:⁷ כרובים הללו למה לי, כדי לידע שיש כרובים למעלה, ומנין שיש כרובים למעלה, דכתיב (יח' י:כ): 'היא החיה אשר ראיתי תחת א-להי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה'. ותסגי ליה בחד, דלמא אתו למטעא ויאמרו א-לוה הוא.⁸ להבנת העניין על ברורו, עלינו להציג את שיטת הרמב"ם בנושא המלאכים, כפי שהיא באה לידי ביטוי בעיקר במורה הנבוכים (חלק ב פרקים ג-ז):

באופן כללי אימץ הרמב"ם את ההשקפה על מבנה היקום שהייתה מקובלת בקרב מדעני תקופתו, והתבססה בעיקר על ספרו של תלמי, "אלמגסטי", שנכתב בשנת 150 לספירה בערך. מבנה היקום כפי שתואר על ידו בקצרה בפרק שלישי של הלכות יסודי התורה, הוא בעיקרון גיאוצנטרי,⁹ ומורכב מספירות (גלגלים) המוכלות אחת בתוך השנייה,¹⁰ וכוכבי הלכת ויתר הכוכבים קבועים באותם גלגלים ומסתובבים אתם.¹¹ הגופים השמימיים, העשויים מחומר מיוחד, המכונה "היסוד החמישי",¹² אינם גופים מתים אלא הם בעלי דעה ומכירים את הקב"ה ברמה העולה על זו של בני אדם.¹³ את תנועת הגלגלים מסביר הרמב"ם, שאימץ את חידושו של אריסטו בעניין זה, שלכל גלגל מתאים שכל נבדל המהווה את יסוד הגלגל והגורם לכך שהוא מתנועע בצורה מעגלית.¹⁴ מזה יוצא שמספר השכלים הנבדלים הוא כמספר הגלגלים, ולפי הרמב"ם השכלים הנבדלים שבשיטת אריסטו הם אלה המכונים מלאכים במסורת היהודית.¹⁵

בעולם שמתחת לגלגל הירח, היינו בעולמנו מעל כדור הארץ ועד גובה הירח, אין שכלים נבדלים, אלא ישנם כוחות פיזיים ודחפים שונים המשפיעים על כל המאורעות. כוחות אלה, שמקורם ברצון הקב"ה כמו הבריאה כולה, מכונים גם מלאכים (שם). יוצא אפוא שהמלאכים מהווים את מכלול הכוחות שבאמצעותם הקב"ה מנהל את עולמו.

⁴ בגישה הזאת בעל ה"משך חכמה" נאמן לשיטתו להתרחק ממתן משמעות טרנסצנדנטלית לחפצי פולחן ה' (ראה את פירושו על שבירת הלוחות על ידי משה רבנו, שם' לב:ט). לדעתו, אין קדושה עצמית לשום מקום או בניין או חפץ; הקדושה היא בתפקיד המיוחד שממלא החפץ או המקום, תפקיד שבא לידי ביטוי במצוות הקשורות בו. גישה זו מקורה כנראה בגישתו של הרמב"ם, שבעל ה"משך חכמה" הולך בעקבותיו, וראה בנידון בספרו של יעקב לוינגר, **הרמב"ם כפילוסוף וכפוסק**, ירושלים תש"ן, פרק שביעי, עמ' 88 – 99.

⁵ לא מצאתי פרשן המקשר בצורה מפורשת בין רעיון זה לבין מצוות הכרובים. אולם לדעתי הסבר זה מתחייב מהגמרא שמובאת להלן.

⁶ ראה הרב אברהם יצחק הכהן קוק, **עולת ראיה**, ירושלים תשכ"ג, כרך ב, עמ' ג. וכן משנה תורה, הלכות תשובה, פ"ה ה"ג, וראה יצחק איזק ואלכסנדר קליין, **"בנבכי התשובה"**, ביאור להלכות תשובה לרמב"ם, ירושלים תשנ"ז, עמ' 132 – 133. הובהר שם שלפי הרמב"ם, האמצעים להשיג את האהבה והדרך המובילה אליה הם אמנם אינטלקטואליים, בהתאם לגישתו הרציונלית, אבל אין ספק שדרכים אלה מובילות לסוג של קשר שאינו מתמצה בגדרים רציונאליים בלבד.

⁷ מובא בתורה שלמה על אתר, סעיף קכט. היות ו"מדרש הגדול" הוא מדרש תימני מאוחר, לא ניתן לקבוע אם מקורו עתיק ונתן השראה לרמב"ם, או להפך, המדרש הושפע משיטת הרמב"ם.

⁸ נראה להלן שהרמב"ם מבטא את כל מה שנאמר במדרש זה, אלא שהוא מעניק לו, כהרגלו, לבוש פילוסופי.

⁹ הלכות יסודי התורה ג ד: "והארץ תלויה באמצע".

¹⁰ שם הלכה א.

¹¹ שם הלכה ב.

¹² מורה הנבוכים ב: הקדמה השש ועשרים.

¹³ הלכות יסודי התורה ג, ט.

¹⁴ מורה הנבוכים ב ד.

¹⁵ שם פרק ו. אלא שקיים הבדל עקרוני בין אריסטו לבין הרמב"ם. לפי אריסטו, השכלים הנבדלים קדמונים כמו העולם כולו, ולפי הרמב"ם הם נבראו על ידי הקב"ה על פי רצונו.

ברם, תפקיד המלאכים אינו מצטמצם בניהול חוקי הטבע. הם גם ממונים על ניהול התקשורת שבין הקב"ה לבני אדם - הנבואה. אין הנביאים יכולים לקבל את השדרים האלוניים בצורה ישירה,¹⁶ אלא דרך שכל נבדל מיוחד הנקרא "שכל הפועל", שאינו אלא מלאך.¹⁷

לפי הרמב"ם, המלאכים מהווים אפוא את מכלול הכוחות המתווכים בין הקב"ה לבין היקום כולו. הם השליחים של הקב"ה בעולם ובקרב בני-האדם. לכן מובן מדוע הרמב"ם סובר כי "הדעה במציאות המלאכים קודמת לדעה בנבואה והדעה בנבואה קודם לדעה בתורה".¹⁸ וכך הוא גם כותב (שם):

הדעה במציאות המלאכים נספחת לדעה במציאות ה',¹⁹ וכי בכך תתקיים הנבואה והתורה, ולחיזוק הדעה ביסוד הזה צווה יתעלה לעשות על הארון צורת שני מלאכים לבסס מציאות המלאכים בדעת ההמון, שהיא השקפה אמיתית שנייה לדעה במציאות ה', והוא המקור לנבואה ולתורה, ומבטל עבודה זרה כמו שבארנו.

בהמשך דבריו מטעים הרמב"ם כי הכרובים היו שניים ולא אחד, משום החשש שהמוני ישראל יחשבו שמדובר בייצוג של הקב"ה.

ד"ר אלכסנדר קליין
המחלקה למתמטיקה ומכללת אשקלון

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ומדע

¹⁶ חוץ ממשנה רבנו, כפי שיבואר להלן.

¹⁷ ראה פירוש המשניות, הקדמה לפרק חלק, יסוד השישי. וכן במורה הנבוכים שם פרק לד ופרק לו, אלא שקיים הבדל עקרוני בין כלל הנביאים לבין משה רבנו: בניגוד לנביאים אחרים, משה זכה לתקשורת ישירה עם הקב"ה, כפי שמבאר הרמב"ם בהלכות יסודי התורה (ז), (1).

¹⁸ שם ג, מה. כאן הרמב"ם מתייחס לתפקידם של המלאכים בנושא הנבואה בלבד.

¹⁹ יש לשער כי הרמב"ם מתכוון להגיד שפעולות שליחי הקב"ה בעולם מעידות על קיומו, על אף העובדה כי אינו מוכיח את קיומו על ידיהם, וראה הלכות יסודי התורה א, ה וכן מורה הנבוכים בהקדמה לחלק ב. יחד עם זה, הוכחתו של הרמב"ם לקיום ה' מבוססת על חיוב הקיום של מנוע ראשון, המניע את כל הגלגלים, ותנועות אלה כן נגרמות על ידי מלאכים, כך שבכל זאת קיימת זיקה מסוימת בין מציאות הקב"ה לבין המלאכים.